

הקדמה למורה

פרויקט **"פנים. יום. זיכרון."** הוא מיזם אומנותי שמנציח זיכרונות מחייהם של נופלים באמצעות סרטי אנימציה. רסיסי זיכרון, רגעים קטנים בחייהם של הנופלים, שחברים וקרובים של הנופלים בחרו לשתף, קמים לתחייה על המסך ומעניקים ליקיריהם נצח. בבסיס הפרויקט עומדת האמונה שהזיכרונות נושאים משמעות יותר מיום אחד בשנה.

בכל שנה אנו פונים ליוצרים צעירים בתחום האנימציה בבקשה להנציח רגעי מפגש וחסד בחיי הנופלים. היום הפרויקט מונה יותר מ-40 סרטים, ובכוונתנו לבסס מאגר זיכרונות וירטואלי ישראלי רחב ממדים. את כל הסרטים ומערכי השיעור, המתאימים למגוון שכבות גיל, אפשר למצוא באתר בית אבי חי, [בעמוד הפרויקט](#).

לקראת יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ולנפגעי פעולות האיבה, יצרנו מערכי שיעור חדשים העוסקים בזיכרון ומותאמים לכיתות ה'-י"ב, ואף למכינות קדם צבאיות; כל שכבת גיל על פי יכולותיה.

אנו מאמינים כי מערכי שיעור אלה, הכוללים צפייה בסרטים שונים ודיון מעמיק על משמעותו של הזיכרון בחיינו בהקשר של הסרטים שראינו, מאפשרים לנו להשפיע על עיצוב תודעת הזיכרון של תלמידינו.

אומנם מערכי השיעור הינם מותאמי גיל, ואולם אין אנו יודעים מהם הסיפורים המשפחתיים של התלמידים. אנו ממליצים לצפות מראש בסרטי מערך השיעור שבחרתם ולנקוט משנה זהירות שעה שאתם דנים בנושאים המורכבים שיום הזיכרון מזמן לדיון.

מערכי השיעור, המציעים מגוון תכנים והצעות לדיון, הם ארוכים יותר מזמן שיעור ממוצע. עליכם לבחור את התכנים המתאימים ביותר לכיתתכם, וכך להתאים את מהלך השיעור לזמן העומד לרשותכם.

אנו מאחלים לכם הצלחה וימים טובים,

צוות הפרויקט





לומדים וזוכרים

איזון בין ערכים – בעקבות הסרט "הפילדמרשל"

במערך זה נעמוד על המתח האידיאולוגי הנמצא בבסיס של כל החלטה בחינוך, על החשיבות של כל אחד מהערכים שביניהם מתקיים מתח זה ועל הדרכים להתמודד עם התנגשות ערכים זו.

במערך זה נצפה בסרט "הפילדמרשל". אין זה סרט הנצחה "קלאסי"; הוא אינו מנציח רגע בחייו של אורי גרוסמן, אלא מבטא בדרך ייחודית את תפיסת עולמו ואת ההתנגשות האידיאולוגית שהתקיימה בדמותו. לפיכך הוא רלוונטי לכל אורך השנה ואפשר ללמדו לא רק ביום הזיכרון.

חלק ראשון: אידיאולוגיות – קריאת טקסט ודיון (40 דקות):

בחלק זה נקרא חלק ממאמרו של פרופ' צבי לם "אידיאולוגיות ומחשבת החינוך" (מופיע כנספח).

צבי לם הגדיר שלוש אידיאולוגיות מכוננות שמתוות את דרכם של המחנכים בעולם המערבי:

1. סוציאליזציה / חברות - החינוך להיות אזרח מועיל בחברה.

2. אקולטורציה / תרבות - ביסוס עולם ערכי.

3. אינדיבידואציה - התפתחות ומימוש אישי.

את המאמר ניתן לקרוא לבד, בחברות או במשותף. אחרי הקריאה נדון באידיאולוגיות שמציג המאמר ולאחר מכן נדון בביטוי של אותן אידיאולוגיות במסגרות החינוכיות שהתלמידים מכירים.

שאלות לדיון:

- * נסו לנתח את המסגרות החינוכיות שבהן למדתם: מה היה העיקרון המנחה שלהן לדעתכם?
- * האם הבחנתם בניסיון לאזן בין האידיאולוגיות השונות, ואם כן, כיצד עשו זאת?
- * האם זכורות לכם סיטואציות שבהן הייתה התנגשות בין האידיאולוגיות? כיצד פעל בית הספר?
- * נסו להעתיק את הדיון אל הבית שבו גדלתם. אילו ניסיונות נעשו בביתכם לאזן בין האידיאולוגיות?

הערה למנחה: השאלה האחרונה, בגלל אופייה האישי, אינה מכוונת לשיתוף בהכרח, אלא מוצעת כחומר למחשבה.

חשוב לדייק ולהבחין בין ההגדרה של חברות להגדרה של תרבות. חובות וציפיות חברתיות או משפחתיות, הגם שהן נובעות ממסורת דתית או ציונית, מקורן בנורמות חברתיות ומשום כך מוגדרות כחברות.

פעילות למיפוי החלטות:

ננסה להביע בצורה גרפית את האיזונים שאנו עושים בין שלושת הכוחות שמניעים אותנו בבחירות האישיות שלנו. החניכים יקבלו דפים שעליהם מופיע משולש (מופיע כנספח) ובו כל קודקוד מייצג את אחת האידיאולוגיות. נבקש מהם לענות על השאלות האלה:

✱ חשבו על הספרייה הפרטית שלכם ועל המקום שתופסות בו שלוש אידיאולוגיות החינוך שמייצגים קודקודי המשולש בספרייה. נסו להמחיש את התמהיל שלהן.

✱ המחישו את הלבטים בבחירה שלכם בלימוד במכינה בתוך המשולש.

✱ המחישו את הלבטים בבחירה שלכם בשירות לאחר המכינה במשולש.

✱ לפעילות זו כדאי להצטייד בצבעים מסוגים שונים (צבעי עיפרון, צבעי מים, צבעי פנדה). אפשר להשתמש גם בחומרים אחרים כגון חוטים, מקלות עץ ובדבק. כל צבע או חומר ייצג אידיאולוגיה אחרת. לאחר הפעילות אפשר לערוך "תערוכה" מיצירות החניכים.

חברות

תרבות

אינדיבידואל

חלק שני: צפייה בסרט ודיון (30 דקות):

נצפה יחד בסרט ["הפילדמרשל"](#) (אורך 11:02 דקות), המדמה ריאיון בין דויד גרוסמן לדמות שיצר אורי בנו. "הפילדמרשל" איננו סרט הנצחה קלאסי. הוא אינו מנציח רגע מחייו של אורי גרוסמן, אלא דמות שהמציא. בכך הוא מאיר את המהות שלו, את האופן שבו חשב, את המורכבות שבה תפס את העולם.

* מומלץ לקרוא עוד על אורי ועל יצירת הסרט [בעמוד הפרויקט](#).

הסרט משתמש באמצעי מבע קולנועיים - שילוב בין צילום ואנימציה, זוויות "צילום", צבעים, רקע, מעברים, צלילים - כדי להביע תחושות ולספר את הסיפור. שימו לב אליהם. שימו לב גם לחלקים בסרט המתאפשרים בזכות השימוש באנימציה.

דיון לאחר הצפייה:

- * מה דעתכם על דמות הפילדמרשל?
- * מה התאפשר בזכות השימוש באנימציה בסרט?
- * מה ניסה אורי להגיד באמצעות דמותו של הפילדמרשל הגרוטסקי?
- * הסרט מסתיים במילים "קצת התעייפתי ממלחמות". מדוע?
- * במה עוסק הסרט/הריאיון לדעתכם?
- * אילו ערכים מייצג הסרט? האם אתם מזדהים איתם?
- * בסיום הסרט נכתב: "אנחנו מודים לכל הצוות הנפלא שיצר את הסרט המצחיק והמצמרר הזה, שאפשר לראות בו גם סרט מחאה". האם גם אתם ראיתם בו סרט מחאה? באיזה אופן? על מה הוא מוחה?

אורי התגייס לשירות קרבי ושירת בשטחים ובלבנון שירות מלא. נסו להמחיש את המתח שבין הערכים שמבטא הסרט, בין דמותו הייחודית ובין בחירתו לשירת קרבי במשולש חדש. * מומלץ לבצע פעילות זו בקבוצות כדי לאפשר דיון.

חלק שלישי: התנגשות ערכים – לימוד ודיון (20 דקות):

בחלק זה נעמיק בשאלת המתח שבין צו מצפוני (תרבות) ובין הציות לחוקי המדינה (חברות) בהקשר של הגיוס לצה"ל. לשם כך נקרא את דבריו של הוגה הדעות הנרי דיוויד תורו (מופיע כנספח). אחרי הקריאה נשאל את החניכים:

מה דעתכם על עמדתו של תורו?

מה עלולים להיות המחירים של עמדה זו?

לאחר שהמחשתם את המתח האידיאולוגי שהתקיים בדמותו המורכבת של אורי, מה לדעתכם הייתה עמדתו בנוגע לדברי תורו? נמקו.

רקע למנחה:

הנרי דיייויד תורו (1817-1862) היה סופר, משורר ופילוסוף אמריקאי. הוא היה ידוע בעיקר בשל סירובו לשלם מס למדינה, התנגדותו לעבדות והברחת עבדים והודות לספרו המפורסם "וולדן", שנכתב ב-1854 ולמסה שלו "אי-ציות אזרחי", שנכתבה ב-1849.

תורו האמין שמטרת האדם היא להיות נקי מכל עוול מוסרי. הוא מבדיל בין מוסר פרטי, המזוהה עם הצדק, ובין קיומן של ממשלות, אשר מטרתן היא יעילות. תורו תוקף את תומכי הממשלה ואת חבריה בטענה שאינם מסוגלים להבין דבר למעט היעילות, שכן היא משנית לצדק.

לצורך הצגת העמדה הנגדית, הקוראת לציות לחוק ולמחאה בגבולותיו, ניתן לצטט את דברי השופט יצחק זמיר: "החוק מהווה תשתית לחיים משותפים בחברה המאורגנת. הפרה של החוק מערערת תשתית זאת, ובעקיפין פוגעת בערכים כמו שלום, שוויון וחירות, ולכן היא פסולה מבחינה מוסרית. החובה המוסרית לציות לחוק יש לה חשיבות מעשית רבה. המדינה איננה מסוגלת לאכוף את קיום כל החוקים, כל הזמן, על כל האזרחים, באמצעי כפייה. משום כך היא בנויה בהכרח על ההנחה שרוב האזרחים נכונים לציות לחוק מתוך הבנה ורצון.

הנכונות לציות לחוק מתבססת כנראה, ברוב המקרים, על תחושה שהחוק צודק, אך אי אפשר להתנות את הציות בצדק. החוק, על פי מהותו, אינו זהה לצדק. הוא שואף, בדרך כלל, להיות צודק. במקרה הטוב הוא משיג צדק ממוצע. אולם תמיד יהיו אנשים ומקרים, ולו רק בשולי החוק, שלגביהם החוק לא יהיה צודק. במקרים קיצוניים יתכן שהחוק ייראה, מן הבחינה של אדם מסוים או קבוצת אנשים מסוימת, כל כך בלתי צודק עד היותו בלתי נסבל".

רקע למנחה:

פרופ' יצחק זמיר הוא פרופסור ישראלי למשפטים, היועץ המשפטי לממשלה בשנים 1978-1986, שופט בית המשפט העליון בשנים 1994-2001 וחתן פרס ישראל ופרס א. מ. ת.

דיון וסיכום:

* כיצד נוכל להתמודד עם מתחים בין עקרונות שונים?

* כיצד התמודדתם בעבר עם דילמות ערכיות?

מתח בין ערכים קיים בכל החלטה שלנו בחיים: המקום שנגור בו, בית הספר שאליו נשלח את הילדים, הקהילה שנחיה בה, העבודה שנבחר בה. בהרבה מההחלטות שנקבל בחיים נצטרך לאזן בין עקרונות שבבסיסם נמצאים כוח חברות, כוח התרבות וכוח האינדיבידואליזם. בהעדר איזון בין כוחות מניעים אלו, אנחנו עלולים להיעשות קיצוניים, לפעול כחלק מקבוצה בלי מחשבה, ואף ולאבד את ייחודינו. מודעות לקווים המנחים אותנו בכל אחת מהאידיאולוגיות תעזור לנו לנווט את דרכנו ולשמור על העצמיות שלנו בתוך החברה שאנו חיים בה.

אפשר לסיים בהקרנת דקה מתוך סרט נוסף שנעשה בבית אבי חי במסגרת פרויקט "פנים.יום זיכרון" לזכרו של אורי גרוסמן, שבו מתוארת ההתמודדות של אורי עם שירותו הצבאי.

"אורי", סרט לזכרו של אורי גרוסמן (מדקה 1:34)

אידיאולוגיות-העל של החינוך

החינוך אמור לשרת שלושה אדונים, אם לנקוט לשון מטפורית. שלושת מזמיני שירותיו הם החברה, התרבות והיחיד, והם גם נתוני היסוד שלו הנוכחים בכל מצב חינוכי. אולם האינטרסים של כל אחד משלושת הגורמים האלה אינם זהים ואף לא דומים, וציפיותיהם מן החינוך אינן עולות על פי רוב בקנה אחד. למעשה, האינטרסים שלהם מנוגדים, בדרך כלל: כלומר, קידום האינטרס של כל אחד מאלה סותר את האינטרס של השניים האחרים. פירושה של טענה זו הוא שכל אידיאולוגיה של חינוך היא בבחינת הכרעה לטובת אחד משלושת גורמי היסוד המצויים בכל מצב חינוכי: החברה, התרבות או היחיד. מדובר בהעדפה אידיאולוגית, שפירושה הוא שבעיני בעלי אידיאולוגיה אחת מגיע משפט הבכורה לחברה, בעיני בעלי אידיאולוגיה שנייה – לתרבות, ובעיני אידיאולוגיה שלישית – ליחיד. צריך להבהיר טענה זו, משום שאם לא מבינים אותה לעומקה לא ניתן להבין את הקונפליקט הבסיסי שממנו נוצרות האידיאולוגיות של החינוך.

מנקודת מבטה של החברה, היחיד הוא צרור של תפקידים, והחינוך הוא תהליך הבנתו של היחיד למילוי תפקידים אלה. אב ובן, גבר ואישה, שכיר ומעביד, פקיד ולקוח, נהג של רכב ציבורי ונוסע, מורה ותלמיד, מורה ומנהל בית ספר, קצין וחייל – כל אלה הם זוגות תפקידים המשלימים זה את זה. בני-אדם אינם יודעים למלא תפקידים אלה מלידה, ועל כן יש צורך ללמדם לעשות זאת. קיומה של חברה מחייב שבני-אדם, דור אחרי דור, ילמדו למלא את התפקידים השונים שהחברה זקוקה להם, מכיוון שבלעדיהם אין לה קיום, ובלעדיה אין קיום לבני-אדם. החברה שבה מדובר בהקשר הזה היא תמיד חברה של הזמן הזה, חברה אקטואלית, ולא מה שהייתה בעבר או אידיאל של חברה לעתיד לבוא.

אם קיומה של חברה מסוימת, כמו זו של חברות העולם המערבי בימינו, מבוסס על אי-שוויון חברתי, יהיה תפקידו של החינוך הנגזר מן האינטרס החברתי להכשיר מקצת הצעירים לתפקד כאזרחים בעלי זכויות יתר ומקצתם לתפקד כאזרחים שזכויותיהם פחותות. אם קיומה של החברה האקטואלית מבוסס על דיכוי של עם אחר, תפקידו של החינוך יהיה, לפי תפיסה זו, להכשיר את בני העם המדכא לתפקידים מדכאים ויהיה עליו לטעת בלבם צידוק של הדיכוי, מנקודת מבטה של החברה, האדם המחונך הוא אדם המסוגל לתפקד בתפקידיו השונים על פי הנורמות המקובלות בחברתו. מנקודת מבטה של התרבות, מצטיירים האדם והחינוך אחרת. כאן האדם אינו רק צרור תפקידים שהוא למד למלאם לפי הנורמות המקובלות בחברתו, אלא בראש ובראשונה הוא יצור השואף לדעת ומסוגל להשתמש בה; יצור הנשלט על ידי מצפון, המורה לו את ההבדל בין טוב לרע, הבדל שאינו תלוי בצרכים האקטואליים לא של החברה שבה הוא חי ולא שלו עצמו; יצור בעל רגישות אסתטית המגיב בדרכים שונות על היפה ועל הלא-יפה, ומחונך בתכונות נוספות כגון אלה, שמקור כולן בשבעו האנושי שיצא מן הכוח אל הפועל באמצעות התרבות. התרבות בהקשר זה מתפרשת ככלל ההסדרים המוסדיים וככלל התכונות האנושיות שבני אדם טיפחו במשך ההיסטוריה מכוח שאיפתם המתמדת לשכלול עצמם ומתוך חתירתם המתמדת לשלמות המידות. לפיכך, החינוך הוא תהליך המעגן את היחיד בשותפות ההיסטורית של המין האנושי, שהתרבות הוא תוצרה. האדם המחונך הוא בן תרבות, ואילו חוסר חינוך הוא חוסר תרבות. בן-תרבות הוא אדם המופעל באמצעות ערכים והעדפות שמקורם בתרבות ולא אדם המופעל על פי צרכים חולפים של חברתו או באמצעות מאוויים חולפים וגחמות של עצמו. העובדה שחברה מסוימת בשלב מסוים של קיומה זקוקה לאי-שוויון או לדיכוי – אין בה כדי להצדיק את האי-שוויון והדיכוי ולהציגם כערכים שמן הראוי לחנך עליהם את בני הדור הצעיר. מעמדם של ערכי השוויון והחירות אינו תלוי באינטרס חברתי זמני או בדחפיו היצרניים של האדם. החינוך לא נועד לשרת את האינטרסים החולפים או את הדחפים שמקורם ביצרים, אלא הוא שליחם של ערכים שמעמדם בתרבות הוא יציב ושקיומם רב-הדורות הוכיח את נחיצותם בהישרדותה של החברה האנושית ובהתפתחותה.

מנקודת מבטה של הכרעה אידיאולוגית המעדיפה את היחיד על פני שני נתוני היסוד האחרים של החינוך, אין החינוך נתפס לא כהכשרה לקראת החיים בחברה ולא כתהליך של הכנסת היחיד בסודה של תרבות. העדפתו האידיאולוגית

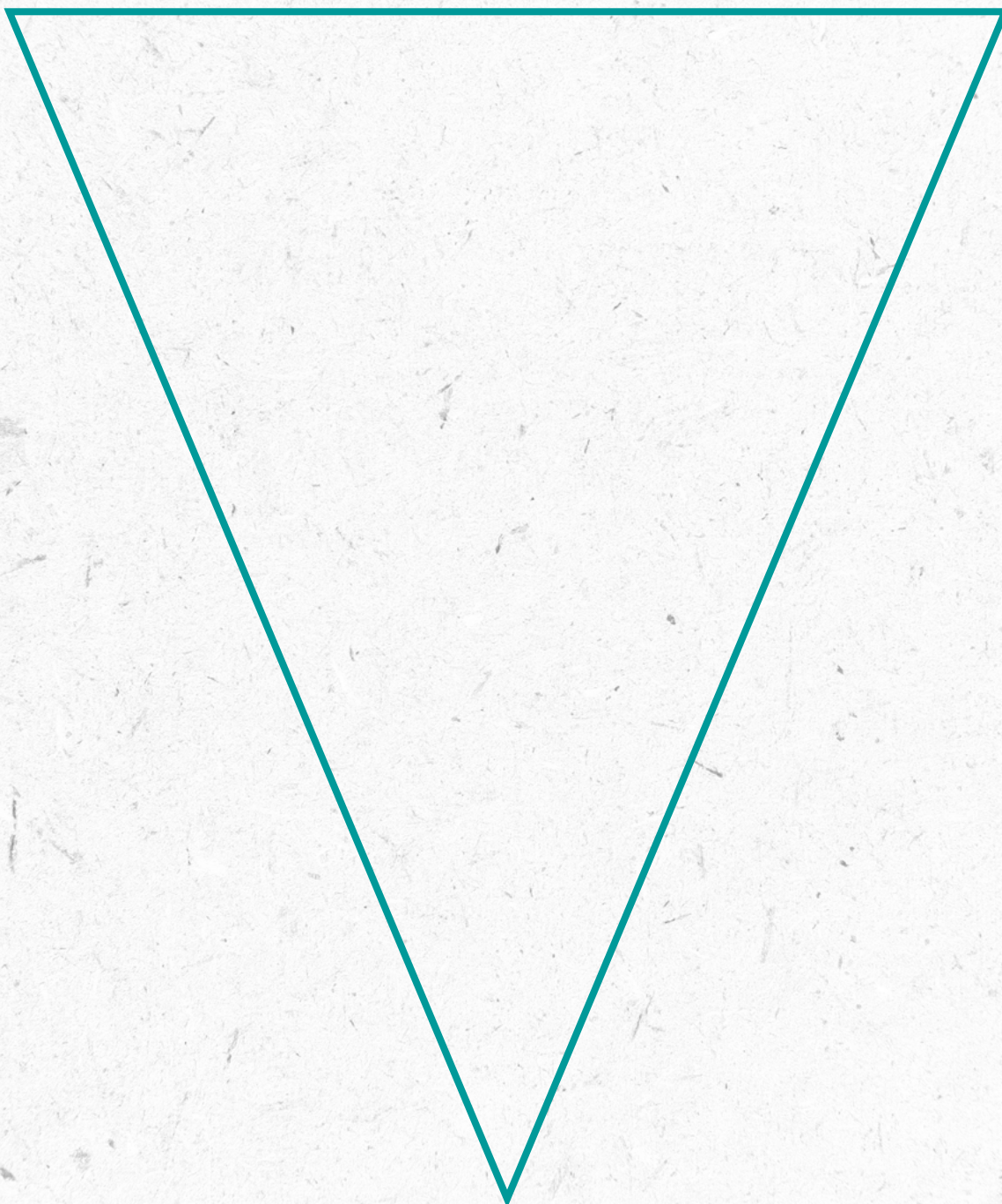
של היחיד על פני החברה והתרבות פירושה שמצפים מן החינוך שיתמוך בצמיחתו של היחיד, ובמהלכו יתאפשר לו לממש את עצמו בכך שצרכיו יסופקו ותינתן לו הזדמנות להפעלת כישוריו וכישרונותיו. בעיני מחנכים שתפיסת חינוך זו מקובלת עליהם נמדדת הצלחתו של החינוך במידת המימוש העצמי של האדם, שהוא לידם אמת המידה לכל הדברים. הם גורסים שאין זה תפקידו של החינוך ללמד את צורכי החברה ולהעביר מדור לדור ערכים של תרבות. לדעתם, החינוך נועד לתמוך בהתפתחותו של היחיד, והנחת היסוד שלהם קובעת שמי שהתפתחותו לא הופרעה ימצא את דרכו אל החברה ואת מקומו בתרבות. התפתחות האדם מנחה את כיוונה מתוך עצמה כשם שהתפתחות הצפרדע או האלון מנחה את כיוונה מתוך עצמה. אין זו החברה שעושה את הילד לבן אדם בכך שהיא מאמנת אותו בתפקידים השונים שהוא עתיד למלא בתוכה, ואין זו התרבות העושה אותו לבן אדם בכך שהיא מציידת אותו בערכיה. ילוד אישה נולד אנושי כשם שצפרדע נולד צפרדעי, והאלון – אלוני. תפקידו של החינוך הוא לאפשר לאנושי שעמו האדם נולד לצאת מן הכוח אל הפועל.

לם, צ. **אידיאולוגיות ומחשבת החינוך**, בתוך: **כל שצריך להיות אדם – מסע בפילוסופיה חינוכית**
אנתולוגיה, בעריכת אלוני, נ. הוצאת הקיבוץ המאוחד ומכון מופ"ת 2005 (עמ' 118 - 120)

מיפוי החלטות

חברות

תרבות



אינדיבידואל

עלינו להיות בני-אדם תחילה ונתינים רק אחר כך

הנרי דויד תורו

האמנם חייב האזרח לוותר על מצפוננו, אפילו לשעה קלה, אפילו במידה קלה, לשובת המחוקק? אם כן, למה יש בו בכל אדם מצפון? סבורני, כי עלינו להיות בני-אדם תחילה ונתינים לאחר מכן. לא מן הראוי הוא לטפח יחס של כבוד לחוק באותה מידה כמו לראוי מצד עצמו. ההתחייבות היחידה, שיש לי הזכות לקבלה על עצמי, היא ההתחייבות לעשות בכל עת ובכל שעה את הראוי, לדעתי. בדין אומרים, כי קואורפרציה אין בה מצפון; אבל קואורפרציה של בני-אדם בעלי מצפון תהא קואורפרציה בעלת מצפון.

החוק לא עשה מעולם את האדם ישר יותר כחוש השערה: ובכוח יחס הכבוד של הבריות לחוק אפילו שוחרי הטוב שביניהם נעשים יום יום שלוחיו של העוול...

רוב מניינם של בני-האדם משמשים אפוא את המדינה לא בתורת בני-אדם, בעיקר, אלא בתורת מכונות, היינו בגופותיהם... ברוב המקרים אין הם בני חורין כלל להשתמש בכוח השיפוט ובחוש המוסר, אלא מעמידים עצמם במדרגה אחת עם העצים ועם האבנים ועם האדמה; ואולי אף ניתן לייצר גולמי אדם מעץ, שיצלחו כמוהם לשמש לאותה תכלית... וכיוון שרק לעיתים רחוקות הם נזקקים לשיקולים מוסריים כלשהם, הרי הם עלולים לשרת את השטן, בלא שיתכוונו לכך, כמו את האלוהים.

תורו, ה.ד. **מרי אזרחי**, בתוך: **כל שצריך להיות אדם – מסע בפילוסופיה חינוכית אנתולוגיה**,

בעריכת אלוני, נ. הוצאת הקיבוץ המאוחד ומכון מופ"ת 2005 (עמ' 351)